

พืชสมุนไพรท้องถิ่นและการใช้ประโยชน์ในชุมชนไทหล่ม อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

Local herbals plant and usefulness in Thailom community Lomsak
District Phetchabun Province

สุรางค์รัตน์ พันแสง^{1*} และ พวงผกา แก้วกรม¹

Surangrat Punsang^{1*} and Puangpaka Kaewkrom¹

บทคัดย่อ: การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวางโดยมุ่งศึกษาการใช้พืชสมุนไพรที่มีการใช้ประโยชน์ในไทหล่มของประชาชนในอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์และสำรวจพืชสมุนไพรที่นิยมใช้จากปราชญ์ ผู้ทรงภูมิปัญญาและแพทย์พื้นบ้าน พบว่า พืชท้องถิ่นที่มีการนำมาใช้เป็นสมุนไพร มีจำนวนทั้งหมด 49 ชนิด 45 สกุล และ 28 วงศ์ การใช้สมุนไพรบรรเทาอาการป่วยหรือโรคแบ่งได้ 8 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอาการไข้ ปวดเมื่อย สมุนไพรที่นิยมใช้ คือ กุ่มน้ำ รางจืด หนูก้าไข่เหา แผ่นดินเย็น และเนียมหูเสือ กลุ่มโรคทางเดินอาหาร ประชาชนจะเลือกใช้สมุนไพรในท้องถิ่น เช่น ขมิ้นดิน เปล้าใหญ่ ขมิ้นขาว ตองแตบ ปอพวาน ข้าวเย็นเหนือ และหอมแดง กลุ่มโรคทางเดินหายใจ สมุนไพรที่สำคัญ คือ เหงือกปลาหมอ และฟ้าทะลายโจร กลุ่มอาการอักเสบ ติดเชื้อ ประชาชนเลือกใช้ฝางแดง กุ่มบก หนาดหลวง และกำจาย กลุ่มของยาบำรุงกำลัง สมุนไพรที่สำคัญ คือ ครอบจักรวาล กำลั้งข้างสาร กำลั้งเสือโคร่ง จันทร์แดง แพนน้ำ เครืองูเห่า และนมแมว ป่า กลุ่มอาการและโรคผิดปกติของกระบวนการเมตาบอลิซึม สมุนไพรที่สำคัญคือ ชะพลูป่าใช้รักษาอาการของโรคความดันโลหิตสูง กลุ่มอาการผิดปกติจากการตั้งครรภ์และคลอด ประชาชนเลือกใช้เจตมูลเพลิงแดง เพื่อการคุมกำเนิด และกลุ่มสุดท้ายเป็นการรักษาอาการผิดปกติอื่นๆ เช่น กำจัดเหาและแมลง ประชาชนจะนำใบยาสูบมาใช้ในการรักษา หรืออีกกรณีคือ ภาวะขาดสารอาหารประชาชนจะใช้เปลือกและใบของต้นกระเซา

คำสำคัญ: สมุนไพรรักษาโรคในท้องถิ่น, ชุมชนไทหล่ม, การใช้ประโยชน์

ABSTRACT: This cross-section study focused on the useful of herbal plants by local people in Thailom community, Lomsak District, Phetchabun Province. Questionnaire and survey were used to collect the data among wisdom villagers and rural herbalists. The results revealed that the useful herbal plant in this area were found 28 families, 45 genus and 49 species. The wisdom using the local herbal plants as the medicine plant was divided into eight groups. The herbal plants which were treated for ache and fever such as *Crateva magna*, *Thunbergia laurifolia*, *Mollugo pentaphylla*, *Nervilia aragoana* and *Plectranthus amboinicus*. The herbal plants which treated for gastrointestinal system disorder, were *Alseodaphne birmanica*, *Croton roxburghii*, *Curcuma manga*, *Macaranga denticulate*,

Received February 22, 2019

Accepted June 12, 2019

¹ หลักสูตรสาขาวิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ เพชรบูรณ์ 67000

Biological program, Faculty of Science and technology, Phetchabun Rajabhat University, Phetchabun 67000

* Corresponding author: surangrat_aejung@hotmail.com

Helicteres angustifolia, *Smilax glabra* and *Eleutherine americana*. The herbal plants which treated for respiratory tract disease, were *Acanthus ebracteatus* and *Andrographis paniculata*. For infection and inflammation symptom, the popular local herbal plant were *Caesalpinia sappan*, *Crateva adansonii* subsp. *trifoliata*, *Blumea balsamifera* and *Caesalpinia decapetala*. Stimulant restorative herbal group, the popular herbal plants as *Abutilon indicum*, *Beaumontia mutonii*, *Betula alnoides*, *Dracaena loureiri*, *Hymenocardia wallichii*, *Toddalia asiatica* and *Uvaria rufa*. The important herbal plant which used for treated the metabolism disorder was *Piper aurantiacum*. The group of disorders from pregnancy, *Plumbago indica* was used for birth control. Finally the last group using for other symptoms such as *Nicotiana tabacum* used for kill louse and other insects. The other, bark and leave of *Aglaiia edulis* were used for relieve malnutrition in children.

Keywords: Local medicine herbs, Thailom community, Usefulness

บทนำ

ตามบันทึกประวัติศาสตร์มีการใช้สมุนไพรที่อินเดีย จีน มะละกา และไทย จนกระทั่งมีการพัฒนาเป็นภูมิปัญญาเพื่อการรักษาโรคที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง การแพทย์พื้นบ้านหรือการแพทย์แผนไทยที่ใช้ดูแลรักษาคนไทยมานั้นเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ละภูมิภาคจะมีลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันของพืชสมุนไพร ดังนั้นพืชสมุนไพรไทยจึงมีบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งในการรักษาโรคมาตั้งแต่โบราณและมีวิวัฒนาการ ในการพัฒนาองค์ความรู้มาอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลนี้สมุนไพรไทยจึงไม่ได้เป็นเพียงการรักษาความเจ็บป่วยเท่านั้นแต่มีคุณค่าต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจ แม้ว่าประเทศไทยจะมีการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาความเจ็บป่วยมาเป็นเวลานาน แต่เมื่อมีการนำแพทย์แบบตะวันตกเข้ามา ภูมิปัญญาไทยด้านสมุนไพรก็ถูกละเลยและถูกรวบงำโดยการรักษาแบบแพทย์แผนใหม่ จนส่งผลให้การใช้สมุนไพรไม่เป็นที่นิยมจึงทำให้ความรู้ในเรื่องสมุนไพรไทยไม่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและไม่ได้รับการสืบทอดต่อไป

ชุมชนไทหล่มในอดีตเป็นชุมชนของคนเชื้อสายลาวที่มีต้นกำเนิดอยู่ทางเมืองล้านช้างเมืองหลวงพระบาง ฯลฯ ปัจจุบันชุมชนไทหล่มคือชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอหล่มสักและหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ชุมชนนี้มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชนมายาวนานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ส่วนใหญ่ในชุมชนมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ลุ่มเชิงเขาสามารถพบพืชสมุนไพรและพืชที่ใช้เป็น

อาหารได้ ในฤดูฝนที่ประชาชนจะเดินทางเข้าไปในป่าทั้งที่เป็นป่าชุมชนและพื้นที่ลุ่มเชิงเขาเพื่อเก็บสมุนไพรและพืชอาหารมาใช้ในการดำรงชีวิต ป่าชุมชนและพื้นที่ลุ่มเชิงเขายังคงมีความอุดมสมบูรณ์ประกอบไปด้วยพืชสมุนไพรและพืชอาหารหลายหลายชนิด แต่ในการปรุงอาหารนั้นประชาชนจะต้องนำพืชหลายชนิดมาปรุงเข้าด้วยกัน พืชผักในพื้นที่ เช่น หน่อไม้ ผักอีรอก มะระขี้นก ผักขะแยง และย่านาง ถือว่าเป็นพืชผักที่นิยมรับประทานของประชาชนในจังหวัดเพชรบูรณ์ พืชเหล่านี้เป็นสมุนไพรมีวิตามินและเกลือแร่ที่มีคุณสมบัติเป็นสารต้านอนุมูลอิสระ (Antioxidant) รวมทั้งมีสารสำคัญที่เป็นประโยชน์ในการบรรเทาอาการเจ็บป่วย ด้วยชุมชนไทหล่มเป็นชุมชนที่มีการก่อตั้งมายาวนานมีวัฒนธรรมและประเพณีที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมไปถึงสูตรยาหรือตำรายาที่มีการใช้มาตั้งแต่อดีตกาล พระอาจารย์โรจน์ สิริปัญญา (สัมภาษณ์, 19 พฤษภาคม 2560) ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมุ่งสำรวจชนิดและสรรพคุณของพืชสมุนไพรที่ประชาชนในชุมชนไทหล่มยังคงใช้กันอยู่ในปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อมูลบันทึกไว้อันจะเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาต่อยอดสูตรยาสมุนไพรต่อไป

วิธีการศึกษา

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจแบบภาคตัดขวาง (Cross-sectional study) โดยการวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการใช้สมุนไพรของประชาชนในชุมชนไทหล่มอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยการสัมภาษณ์และสำรวจพืชสมุนไพรที่นิยมใช้ และ

สรรพคุณของสมุนไพรจากปราชญ์ผู้ทรงปัญญา และแพทย์พื้นบ้านในชุมชน

พื้นที่วิจัย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ดำเนินการศึกษาในพื้นที่ที่มีการใช้สมุนไพรในชุมชน โดยคณะผู้วิจัยคัดเลือกพื้นที่วิจัยในเขตพื้นที่ของอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยคัดเลือกพื้นที่ที่มีข้อมูลรายงานจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเพชรบูรณ์ ปี พ.ศ.2560 พบว่าในพื้นที่อำเภอหล่มสักมีปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่มีการใช้สมุนไพรอยู่ในหมู่บ้าน มีทั้งหมด 14 ตำบล จำนวน 114 คน โดยกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่มีการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคประชาชนในหมู่บ้าน มีจำนวน 20 คน ที่เหลือเป็นหมอนวดน้ำมัน หมอเป่า และเสียชีวิต

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลที่ได้จากกระบวนการศึกษาในสภาพความเป็นจริง ที่ดำเนินการในกลุ่มปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาที่ใช้การแพทย์พื้นบ้าน โดยวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structure questionnaire) ประกอบด้วย ชนิดและชื่อพืชสมุนไพรประจำถิ่นที่มีในชุมชน สรรพคุณลักษณะการใช้พืชสมุนไพรประจำถิ่นนั้น

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้มีการทดสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความเชื่อมั่น (Reliability) ดังนี้

1. ความเที่ยงตรง (Validity) แบบสอบถามที่ได้จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องถูกนำไปให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาและตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Content validity) ความเหมาะสมของภาษา (Wording) และความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของงาน เพื่อนำมาปรับปรุงแก้ไข และหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC : Index of Item-Objective Congruence) ก่อนนำไปเก็บข้อมูลจริง การหาค่า IOC จะมีการตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหาจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน

3 ท่าน แล้วเลือกข้อคำถามที่มีค่า IOC มากกว่า 0.5 มาเป็นข้อคำถาม

2. ความเชื่อมั่น (Reliability) แบบสอบถามที่สร้างขึ้น และปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิจะถูกนำไปทำการทดสอบ (Try Out) จำนวน 30 ชุด กับกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่างที่ต้องการศึกษา จากนั้นนำแบบสอบถามที่รวบรวมได้มาทดสอบความเชื่อมั่นโดยใช้สูตรการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) ได้ค่าระดับความเชื่อมั่นของแบบสัมภาษณ์เท่ากับ 0.91 ซึ่งมากกว่า 0.70 ถือได้ว่าแบบสัมภาษณ์มีความน่าเชื่อถือ และสามารถนำไปศึกษากับกลุ่มตัวอย่างจริง

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติเชิงพรรณนา โดยใช้จำนวนและร้อยละของชนิดและวิสัยของพืชสมุนไพร

ผลการศึกษา

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับชนิดของพืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรท้องถิ่น ของอำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยคัดเลือกพื้นที่ที่มีข้อมูลรายงานจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเพชรบูรณ์ ปี พ.ศ.2560 โดยทำการสำรวจข้อมูลจากปราชญ์ท้องถิ่นหรือผู้ทรงภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านที่มีการใช้สมุนไพรอยู่ในหมู่บ้านทั้งหมด 14 ตำบล ผลการศึกษาพบว่าพืชสมุนไพรประจำถิ่นที่มีการใช้ประโยชน์ในชุมชนมีทั้งหมดจำนวน 49 ชนิด 45 สกุล และ 28 วงศ์ (Table 1) สกุลที่เป็นพืชสมุนไพรที่มีการสำรวจพบมากที่สุดได้แก่ สกุล *Caesalpinia*, *Crateva* และ *Curcuma* เมื่อทำการจำแนกตามวิสัยของพืชพบว่ากลุ่มของพืชสมุนไพรที่พบมากที่สุดเป็นไม้เลื้อย (C) จำนวน 11 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 22.45 รองลงมาได้แก่ ไม้ยืนต้น (T) จำนวน 7 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 14.29 ไม้ล้มลุกที่มาจากต่างประเทศ (ExH) จำนวน 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10.20 ไม้ล้มลุก (H) จำนวน 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10.20 และไม้พุ่มกึ่งไม้ต้นขนาดเล็ก (S/ST) จำนวน 5 ชนิด คิดเป็นร้อยละ 10.20 (Table 2)

Table 1 Number of families, genus and species of herbal plants were observed in Thailom community

Category	Number
Family	28
Genus	45
Species	49

Table 2 Number and percentage of herbal plant classified by their habit

Plant habit ^{1/}	Number	Percentage
ExC	1	2.04
C	11	22.45
ExUS	1	2.04
US	3	6.14
ExH	5	10.20
H	5	10.20
HC	2	4.08
ExST	1	2.04
ST	2	4.08
S/ST	5	10.20
ExS/ST	1	2.04
S	2	4.08
ScanS	1	2.04
TerO	2	4.08
T	7	14.29

ในการสำรวจผลการใช้พืชสมุนไพรที่พบในท้องถิ่นเพื่อการรักษาโรคผลการศึกษา พบว่า มีพืชสมุนไพรหลายชนิดที่นิยมนำมารักษาโรคหรืออาการผิดปกติของร่างกายและพืชสมุนไพรแต่ละชนิดที่นำมาใช้จะมีสรรพคุณหลายอย่าง แต่ละอย่างมีชื่อเรียกของชนิดและพันธุ์พืชสมุนไพรที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นๆ เมื่อทำการรวบรวมข้อมูลชนิดพืชสมุนไพรไทยลุ่มที่ประชาชนในชุมชนนิยมใช้ในการรักษาโรค โดยทำการแบ่งกลุ่มอาการและโรคต่างๆ ได้ 8 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มอาการไข้ ปวดเมื่อย 2) กลุ่มอาการ/โรคทางเดินอาหาร 3) กลุ่มอาการ/โรคทางเดินหายใจ 4) กลุ่มอาการชักเสบ ติดเชื้อ 5) กลุ่มยาบำรุงกำลัง 6) กลุ่มอาการและโรคผิดปกติของกระบวนการเมตาบอลิซึม 7) กลุ่มอาการผิดปกติ

จากการตั้งครรรค์และคลอด และ 8) กลุ่มอาการผิดปกติอื่นๆ ดังแสดงในตารางที่ 2 ซึ่งการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคหรืออาการเฉพาะในกลุ่มอาการต่างๆ ประชาชนจะนิยมใช้ทั้งสมุนไพรชนิดใดชนิดหนึ่ง หรืออาจจะมีการผสมผสานสมุนไพรหลายชนิด

จากข้อมูลใน Table 3 แสดงให้เห็นว่าประชาชนในพื้นที่จะมีการเลือกใช้สมุนไพรตามกลุ่มอาการหรือโรค ซึ่งมีข้อมูลที่สำคัญสรุปได้ดังนี้ กลุ่มอาการไข้ ปวดเมื่อย ในกรณีเป็นไข้ ตัวร้อน ปวดศีรษะประชาชนจะนิยมใช้ใช้สมุนไพรรางจืด กุ่มน้ำ หรือโหระพา แต่ถ้ามีอาการร้อนในสามารถใช้ลำต้นหญ้าไซ้เหา เหง้าของแผ่นดินเย็น หรือใบของเนียมหูเสื่อมาบดรับประทานได้ กลุ่มอาการ/

โรคทางเดินอาหาร หากมีอาการท้องเสียประชาชน จะเลือกใช้ขมิ้นต้น หรือใบฝรั่ง ถ้ามีอาการท้องอืด หรือขับลมสมุนไพรที่เลือกใช้ คือ เปล้าใหญ่ ขมิ้นขาว และแห้วหมู อาการอาหารเป็นพิษ และอาเจียน ประชาชนจะนิยมใช้ทองแตบ ขยั้น และปอพราน แต่หากเป็นโรคสัปดาห์หวารจะใช้ว่านงาช้าง ข้าวเย็น เหนือ และหอมแดง ถ้ามีอาการไอ เจ็บคอประชาชน จะเลือกใช้เหงือกปลาหมอ หรือฟ้าทะลายโจรเพื่อ บรรเทาอาการดังกล่าว กลุ่มอาการอักเสบ ติดเชื้อ อาทิเช่น โรคกระเพาะปัสสาวะอักเสบประชาชนจะ ใช้ใบของต้นโมกเครือ กรณีที่อาการอักเสบ สมาน แผลสมุนไพรที่นิยมใช้ คือ เสดดพังพอน ผางแดง เสดดพังพอนตัวเมีย กุ่มบก สบู่ดำ และหมีเหม็น สมุนไพรกลุ่มยารักษาอาการที่ประชาชนนิยมใช้เพื่อ บำรุงกำลัง บำรุงหัวใจ ได้แก่ กำลังช้างสาร กำลัง เสือโคร่ง จันทน์แดง กำลังช้างเผือก แพนน้ำ สบู่ เลือด สมอไทย ย่านาง เครืองูเห่า และนมแมวป่า กลุ่มอาการและโรคผิดปกติของกระบวนการเมตา บอลิซึมที่ประชาชนจะนิยมใช้ชะพลูป่าบรรเทา อาการโรคความดันโลหิตสูง แต่ถ้ามีอาการเบาหวาน จะเลือกใช้อัญชัน ส่วนกลุ่มอาการผิดปกติจาก การตั้งครรภ์และคลอด ประชาชนในท้อง ถิ่นจะใช้নারากของเจตมูลเพลิงแดงมาดองเหล้า แล้วดื่มเพื่อป้องกันการตั้งครรภ์ในเพศหญิง

วิจารณ์ผลงานทดลอง

ผลการศึกษาพบว่า มีพืชสมุนไพรหลาย ชนิดที่นิยมนำมารักษาโรคหรืออาการผิดปกติของ ร่างกาย พืชสมุนไพรแต่ละชนิดที่นำมาใช้จะมี สรรพคุณหลายอย่าง แต่ละอย่างมีชื่อเรียกของชนิด และพืชสมุนไพรหลายชนิดที่นิยมนำมารักษาโรค และมีชื่อเรียกของสมุนไพรที่แตกต่างกัน สุพัฒน์ และคณะ (2556) พร้อมกันนั้นประชาชนมีความรู้ เรื่องของการใช้สมุนไพรรักษาโรคอยู่ในเกณฑ์ดี ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพรมักเป็นเรื่องการบำบัด รักษาอาการป่วยพื้นฐานในชีวิตประจำวัน เช่น ท้อง ผูก ท้องเสีย แผลในกระเพาะอาหาร ไอ เจ็บคอ และ ขับเสมหะ

อย่างไรก็ตามประชาชนในท้องถิ่นไทยลุ่ม ได้รับการสืบทอดองค์ความรู้ในการเลือกใช้ สมุนไพรในการรักษาโรคมาจากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง

เนื่องมาเป็นเวลายาวนาน ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการแพทย์แผนไทยทางหนึ่ง เช่นเดียวกับชาวเขาเผ่าอาข่า หมู่บ้านห้วยหยวกป่า โซ และหมู่บ้านใหม่พัฒนา จังหวัดเชียงราย ซึ่งมีการสืบทอดองค์ความรู้ด้านสมุนไพรพบว่าพืชที่นำ มาใช้ประโยชน์มีทั้งสิ้น 209 ชนิด แบ่งการใช้ ประโยชน์ออกเป็น 4 ประเภทได้แก่ ใช้เป็นอาหาร 67 ชนิด ใช้เป็นสมุนไพร 150 ชนิด และใช้เกี่ยวกับ พิธีกรรมความเชื่อ 15 ชนิด ใช้ประโยชน์อื่นๆ 20 ชนิด โดยพืชสมุนไพรเป็นกลุ่มที่มีจำนวนชนิดมาก ที่สุด อาการป่วยที่ใช้พืชรักษามากที่สุด คือ วัณโรค ต้องใช้จำนวน 46 ชนิด เช่น ฮ่อม (*Strobilanthes cusia*) ราชวดีป่า (*Buddleja asiatica*) และ มังตาน (*Schima wallichii*) เป็นต้น พืชรักษาแผล ภายนอก เช่น ดาดตะกั่วเถา (*Cissus javana*) (ปรัชญา และคณะ, 2554)

การใช้พืชสมุนไพรในการบรรเทาอาการ หรือรักษาโรคในแต่ละท้องถิ่นอาจมีความเหมือน หรือแตกต่างกัน ดังเช่นการใช้ว่านหอมแดง (*Eleutherine americana*) พื้นที่ของชาวอาข่า จังหวัดเชียงรายใช้ส่วนหัวของพืชว่านหอมแดงทำสี ย้อมเปลือกไข่ให้เป็นสีแดงสำหรับใช้ในเทศกาลปี ใหม่ (ปรัชญา และคณะ, 2554) แต่ชุมชนไทยลุ่มมี การใช้ลำต้นของว่านหอมแดงนำมาต้มดื่มแก้ ริดสีดวงทวาร หรืออย่างเช่นกรณีที่ประชาชนใน พื้นที่อำเภอห่มสักมีอาการอักเสบ เป็นโรคผิวหนัง สมานแผลสมุนไพรที่นิยมใช้ คือ เสดดพังพอน ผางแดง เสดดพังพอนตัวเมีย กุ่มบก สบู่ดำ และหมี เหม็น ในขณะที่ผลการวิจัยของอนุศักดิ์ และคณะ (2550, ม.ป.ป.) อ้างในธรรดา (2557) ที่ได้ทำการ ศึกษา Chromatographic fingerprints ของสาร สกัดชั้นเอทานอลของหัวข้าวเย็น (*Dioscorea membranacea*) ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรที่มีการนำไปใช้ เป็นส่วนประกอบของยาแผนโบราณ โดยมีสรรพคุณ ในการรักษาโรคน้ำเหลือง โรคผิวหนัง กามโรค โรคเรื้อน และโรคมะเร็งในระบบต่างๆ

สมุนไพรที่นิยมใช้ในชุมชนไทยลุ่มหลาย ชนิดมีงานวิจัยที่สามารถสนับสนุนความเป็นไปได้ ของการนำมาใช้ประโยชน์ อาทิเช่นกุ่มน้ำเป็นสมุนไพร ที่ประชาชนในชุมชนนิยมใช้ในการลดไข้หรืออาการ ตัวร้อน ซึ่งมีผลการวิจัยที่สนับสนุนแนวทางการใช้ ประโยชน์นี้ คือผลการวิจัยของ Chidambaram et

al. (2011) ที่ทำการศึกษาค้นคว้าผลของสารสกัดจากเปลือกของกุ่มน้ำมีประสิทธิภาพในการลดอาการไข้จากการได้รับวัคซีนไทฟอยด์ (TAB vaccine) ในกระต่าย สมุนไพรวานหอมแดง (*E. americana*) ที่มีการนำมาใช้บรรเทาอาการริดสีดวงทวารในชุมชนไทหล่มนั้น มีงานวิจัยที่รายงานไว้ว่าวานหอมแดงมีฤทธิ์ในการรักษาโรคหลอดเลือดแดงโคโรนารี (Coronary abnormality) อีกทั้งยังมีประสิทธิภาพ

ในการต่อต้านเชื้อจุลินทรีย์ ลดการอักเสบ และมีฤทธิ์ยับยั้ง α -glucosidase ที่ทำให้เกิดโรคเบาหวาน (Inasnu, Kusmardiyani and Hartati, 2014) หรือการใช้ฝางแดง (*C. sappan*) และกำงาย (*C. decapetala*) รักษาการอักเสบหรือการติดเชื้อนั้น ผลการวิจัยของ Xu and Lee (2004) สนับสนุนแนวทางการใช้ประโยชน์นี้ โดยพบว่าสารสกัดจากฝางแดงที่เรียกว่า Brasilin มีฤทธิ์ในการยับยั้งการ

Table 3 Data of the popular herbal medicine plants in Thailom community, Phetchabun Province

Symptom/Disease	Part of plant	Plant	Family
I. กลุ่มอาการไข้ ปวด เมื่อย			
1. ไข้ ตัวร้อน	Root, Bark	กุ่มน้ำ (<i>Crateva magna</i>)	Capparaceae
	Root, Stem, Leave	รางจืด (<i>Thunbergia laurifolia</i>)	Acanthaceae
2. ร้อนใน	Stem	หญ้าไซเหา (<i>Mollugo pentaphylla</i>)	Molluginaceae
	Rhizome	แผ่นดินเย็น (<i>Nervilia aragoana</i>)	Orchidaceae
	Leave	เนียมหูเสือ (<i>Plectranthus amboinicus</i>)	Labiatae
3. ปวดศีรษะ	Leave	โหระพา (<i>Ocimum basilicum</i>)	Labiatae
II. กลุ่มอาการ/โรคทางเดินอาหาร			
1. ท้องร่วง ท้องเสีย	Heartwood	ขมิ้นตัน (<i>Alseodaphne birmanica</i>)	Lauraceae
	Leave	ฝรั่ง (<i>Psidium guajava</i>)	Zingiberaceae
2. ท้องผูก	Root	ตำลึง (<i>Coccinia grandis</i>)	Cucurbitaceae
3. ท้องอืด ขับลม	Heartwood	เปล้าใหญ่ (<i>Croton roxburghii</i>)	Euphorbiaceae
	Rhizome	ขมิ้นขาว (<i>Curcuma manga</i>)	Zingiberaceae
	Stem	แห้วหมู (<i>Cyperus rotundus</i>)	Cyperaceae
4. อาเจียน อาหารเป็นพิษ	Leave	ตองแตบ (<i>Macaranga denticulate</i>)	Euphorbiaceae
	Stem, Root	ขยันทัน (<i>Bauhinia atrychnifolia</i>)	Fabaceae
5. ริดสีดวงทวาร	Fresh fruit	ปอพราน (<i>Helicteres angustifolia</i>)	Sterculiaceae
	Stem, Root	ว่านงาช้าง (<i>Sansevieria cylindrical</i>)	Dracaenaceae
	Stem, Rhizome	ข้าวเย็นเหนือ (<i>Smilax glabra</i>)	Smilacaceae
	Stem, Rhizome	หอมแดง (<i>Eleutherine rifuliat</i>)	Irrdaceae
III. กลุ่มอาการ/โรคทางเดินหายใจ			
1. ไอ เจ็บคอ	Leave	เหงือกปลาหมอ (<i>Acanthus ebracteatus</i>)	Acanthaceae
	Leave, Stem	ฟ้าทะลายโจร (<i>Andrographis paniculata</i>)	Acanthaceae

Table 3 Data of the popular herbal medicine plants in Thailom community, Phetchabun Province (Cont.)

Symptom/Disease	Part of plant	Plant	Family
IV. กลุ่มอาการอักเสบ ติดเชื้อ			
1. โรคผิวหนังอักเสบ เป็นหนอง ผิ สวมานแผล	Leaf	เสลดพังพอน (<i>Barleria lupulina</i>)	Acanthaceae
	Heartwood	ฝางแดง (<i>Caesalpinia sappan</i>)	Fabaceae
	Leaf	เสลดพังพอนตัวเมีย (<i>Clinacanthus nutans</i>)	Acanthaceae
	Bark	กุ่มบก (<i>Crateva adansonii</i> subsp. <i>rifoliata</i>)	Capparaceae
	Gum	สบู่ดำ (<i>Jatropha curcas</i>)	Euphorbiaceae
	Root	หมี่เหม็น (<i>Litsea glutinosa</i>)	Laraceae
2. ภาวะแพ้ปัสสาวะ	Leaf	โมกเครือ (<i>Aganosma marginata</i>)	Apocynaceae
V. กลุ่มยาบำรุงกำลัง			
1. บำรุงน้ำนม	Root, Stem	ครอบจักรวาล (<i>Abutilon indicum</i>)	Malvaceae
	Heartwood	น้ำใจใคร่ (<i>Olax psittacorum</i>)	Olcaceae
2. บำรุงกำลัง	Stem	กำลังช้างสาร (<i>Beaumontia mutonii</i>)	Apocynaceae
บำรุงหัวใจ	Bark, Stem	กำลังเสือโคร่ง (<i>Betula alnoides</i>)	Betulaceae
	Heartwood	จันทร์แดง (<i>Dracaena loureiri</i>)	Dracaenaceae
	Stem	กำลังช้างเผือก (<i>Hiptage candicans</i>)	Malpighiaceae
	Heartwood	แปบหน้า (<i>Hymenocardia wallichii</i>)	Euphorbiaceae
	Stem	สบู่เลือด (<i>Stephania pierrei</i>)	Menispermaceae
	Bark, Stem	สมอไทย (<i>Terminalia chebula</i> var. <i>chebula</i>)	Combretaceae
	Leaf	ย่านาง (<i>Tiliacora triandra</i>)	Menispermaceae
	Root, Bark	เครือชู่เห่า (<i>Toddalia asiatica</i>)	Apocynaceae
	Stem, Root	นมแมวป่า (<i>Uvaria rufa</i>)	Annonaceae
VI. กลุ่มอาการและโรคผิดปกติของกระบวนการเมตาบอลิซึม			
1. โรคความดันโลหิตสูง	Leaf	ชะพลูป่า (<i>Piper aurantiacum</i>)	Piperaceae
2. โรคเบาหวาน	Flower	อัญชัน (<i>Clitoria ternatea</i>)	Fabaceae
VII. กลุ่มอาการผิดปกติจากการตั้งครรภ์และคลอด			
2. คุมกำเนิด	Root	เจตมูลเพลิงแดง (<i>Plumbago indica</i>)	Plumbaginaceae
3. ยารับเลือด	Stem	ไพล (<i>Zingiber montanum</i>)	Zingiberaceae
VIII. กลุ่มอาการผิดปกติอื่นๆ			
1. ภาวะขาดสารอาหาร (โรคซาง) ในเด็ก	Bark, Leaf	กระเช้า (<i>Aglaia edulis</i>)	Meliaceae
2. กำจัดเหาและแมลง	Leaf	ยาสูบ (<i>Nicotiana tabacum</i>)	Solanaceae

เจริญของแบคทีเรีย *Staphylococcus aureus* รวมไปถึงจุลินทรีย์ก่อโรคอื่นๆ ดังนั้นผงแดงจึงสามารถพัฒนาให้เป็นยาปฏิชีวนะได้ เช่นเดียวกับ Badami, Moorkoth and Suresh (2004) ที่รายงานไว้ว่า ผงแดงมีสารสำคัญ อาทิเช่น Triterpenoids, Flavonoids และ Oxygen heterocycle ซึ่งทำให้พืชชนิดนี้มีประสิทธิภาพในการลดการเจริญของแบคทีเรียสร้างสารกระตุ้นภูมิคุ้มกัน (Immunostimulant) ส่วนสารสกัดจากใบก่าจายนั้นมีฤทธิ์ในการยับยั้งแบคทีเรียได้ เนื่องจากมีสารพิษเคมีที่สำคัญ ได้แก่ Alkaloids, Glycosides, Phenols, Phytosterols, Saponins และ Flavonoids นอกจากนี้ยังมีสารสกัดเมทานอลิก (Methanolic extract) ที่ยับยั้งการเจริญของเชื้อ *S. aureus* และ *S. aeruginosa* (Sharma et al., 2017) และเจตมูลเพลิงแดง (*P. indica*) เป็นสมุนไพรที่ชุมชนไทยลุ่มนำมาใช้รวมเป็น สูตรยาสามารถลดการตั้งครรภในเพศหญิงได้ ซึ่งรายวิจัยสารสำคัญที่พบในเจตมูลเพลิงแดงโดยการนำผงที่สกัดจากใบเจตมูลเพลิงแดงมาผสมกับเมทานอลแล้วนำไปทดสอบทางเภสัชวิทยาพบว่าจะมีฤทธิ์ในการรีดิวซ์น้ำตาล (Sugar) อัลคาลอยด์ (Alkaloids) ฟลาโวนอยด์ (Flavonoids) และสเตอรอยด์ (Steroids) เมื่อทำการศึกษาความเป็นพิษต่อเซลล์ (Lethality bioassa) พบว่าสารสกัดนี้จะมีผลต่อ LC₅₀ ที่ระดับ 4.57 ไมโครกรัมต่อมิลลิลิตร และมีผลต่อ LC₉₀ ที่ระดับ 9.87 ไมโครกรัมต่อมิลลิลิตร (Rafa et al., 2016)

สรุปและข้อเสนอแนะ

ดังนั้นจากผลการศึกษาทั้งหมดนี้สรุปได้ว่าประชาชนในชุมชนไทยลุ่ม เขตพื้นที่อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีการนำสมุนไพรที่เป็นพืชในท้องถิ่นมาใช้บำบัด บรรเทาอาการหรือโรคได้ ซึ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการใช้พืชสมุนไพรนี้ประชาชนจะนิยมนำมาใช้บรรเทาอาการป่วยพื้นฐานที่ประสบในชีวิตประจำวัน โดยอาการหรือโรคดังกล่าวนี้ไม่มีความรุนแรงแต่อย่างใด ดังนั้นการรวบรวมองค์ความรู้นี้จึงเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาแพทย์พื้นบ้านไว้ให้ดำรงอยู่ คู่ชุมชนต่อไปได้ในอนาคต อีกทั้งยังสามารถนำพืชพื้นบ้านเหล่านี้ไปพัฒนาเพื่อเพิ่มมูลค่าต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

- ปรีชญา ศรีสง่า และคณะ. 2554. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านชาวอาข่า หมู่บ้านห้วยห้วยกว๊านป่าไซ อำเภอแม่ฟ้าหลวงและหมู่บ้านใหม่พัฒนา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย. วารสารพฤกษศาสตร์ไทย. 3: 93-114.
- อิริดา สุขธรรม. 2557. การควบคุมคุณภาพผลิตภัณฑ์สมุนไพรไทยด้วย chromatographic Fingerprints. วารสารกรมวิทยาศาสตร์บริการ. 62(194): 10-12.
- สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์ และคณะ. 2556. พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญาการประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้. วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์. ฉบับพิเศษ 5 : 14-27.
- Badami, S., S. Moorkoth, and B. Suresh. 2004. *Caesalpinia sappan* a medicinal and dye yielding plant. Nat. Prod. Rad. 3: 75-82.
- Chidambaram, K., J. Albert, K. Karpagam, Sivasubramanian and Noohu. 2011. Antipyretic activity of *Crateva magna* bark on tab-vaccine induced pyrexia. Int. J. Pharm. Sci. Res. 2: 856-859.
- Inasnu, M., S. Kusmardiyani, and R. Hartati. 2014. Recent studies on phytochemicals and pharmacological effects of *Eleutherine americana* Merr. Procedia. Chem. 13: 221-228.
- Sharma, V., R. Lobo, G. Singh, V. Chanana, V. Kalsi, and A. Suttee. 2017. Antimicrobial evaluation of *Caesalpinia decapetala*. International Journal of Pharmacognosy and Phytochemical Research 9(12): 1421-1424
- Rafa, T.Z., Ashrafudoulla, F. Fuad, R. Islam, M. Hasan, H.A.Kafi, S. Islam, and S. Parvin. 2016. Phytochemical and pharmacological investigation of *Plumbago indica* L. J. Med. Plants Stud. 4: 115-118.
- Xu, H. and F.S. Lee. 2004. The antibacterial principle of *Caesalpinia sappan*. Phytother. Res. 18: 647-651.